

ARMIN GEERTZ' DISPUTATS

Af Tove Tybjerg og Morten Warmind

Den 10. september 1992 forsvarede Armin Geertz sin disputats *The Invention of Prophecy: Continuity and Meaning in Hopi Indian Religion* for den filosofiske doktorgrad ved Aarhus Universitet. Disputatsen er den første dybtgående og veldokumenterede fremstilling af hopiprofetier og bidrager så væsentligt til en forståelse af hopiernes nyere religionshistorie, at seriøse studier af hoperne fremover må tage stilling til afhandlingens synspunkter.

Ved disputatshandlingen lå fremhævelsen af bogens store videnskabelige kvaliteter opponenterne så stærkt på sinde, at der ikke blev megen plads til diskussion. I en vis forstand gør det afhandlingen uret. Den er mættet til bristepunktet med emner og synspunkter, der er værd at diskutere. Mangfoldigheden ligger især i den teoretiske overbygning, mens disputatsen i sit grundlag er forholdsvis snævert afgrænset. Der er tale om en politisk, religiøs hopibevægelse, traditionalistbevægelsen, som udviklede sig efter Anden Verdenskrig på hopireservatet. Eller, hvis man skal være helt præcis: Det er tre traditionalist-ledere fra tredje mesa og deres profetier, som disputatsen dokumenterer.

Når Armin Geertz indleder med, at »This book is about the Hopi Indians of Arizona, their religion, and their internal and foreign affairs« (s. v), er det derfor kun delvis dækkende. Afhandlingen handler ikke om hopiernes religion og kultur i almindelighed; den giver sig end ikke tid til en generel oversigt, og det er – som Torben Monberg noterede under disputatsen – en skam. Flere ville få større glæde af afhandlingens materiale – hvoraf meget hidtil er upubliceret – hvis der var givet plads for en kort redegørelse for den bredere hopisammenhæng.

Review-artikel

Traditionalistbevægelsen

Traditionalistbevægelsen er den gængse betegnelse på de enkeltpersoner og grupperinger, der efter Anden Verdenskrig søgte at vinde gehør for et budskab om aktiv hopitraditionalisme. Traditionalistlederne legitimerede deres krav om politisk indflydelse ved at præsentere sig som sande repræsentanter for den traditionelle hopiledelse og som bærere og forvaltere af hopireligionens i urtiden grundlagte viden om verdens gang.

Perioden efter Anden Verdenskrig var præget af spændinger mellem en ældre politisk organisering omkring de enkelte hopibyer, og en ny politisk organisering omkring et samlet hopiråd, stammerådet, der fungerede som den amerikanske stats forhandlingspartner. Traditionalistbevægelsen var imod stammerådet, men Armin Geertz demonstrerer ganske klart, at traditionalistlederne ikke var fastere forankret i den traditionelle ledelsesstruktur end stammerådspolitikere, snarere tværtimod. I øvrigt er Armin Geertz overraskende lidt meddelsom med hensyn til de sociale og politiske aspekter af bevægelsen. Spørgsmål om bevægelsens omfang, om hvem den støttede sig på, og om styrken på første og anden mesa behandles ikke.

Hvor gerne man end ville have haft mere udførlig besked om traditionalisternes placering i det politiske og sociale liv på hopireservatet, så er anledningen til at Armin Geertz træder varsomt og afholder sig fra at give oplysninger tænkeligt, at de kunne være ømtålelige for de involverede hopier. Blot kunne man have ønsket en klarere tilkendegivelse af denne begrænsning af synsfeltet.

Mens traditionalistbevægelsen på hopireservatet må karakteriseres som i hovedsagen politisk, fik bevægelsen i en bredere sammenhæng karakter af en religiøs bevægelse. Ved at fremstå som profeter for urgamle sandheder om denne – den fjerde – verdens snarlige undergang opnåede traditionalisterne et betydeligt følgeskab i anglo-amerikanske minoritetskulturer, blandt hippier, økologisk bevidste naturdyrkere, sandhedssøgende New Age-grupper etc.

Afhandlingen er overordentlig kritisk over for disse hopibeundrere, der har valgt at beundre de »gale« hopier. »I take issue with a whole series of what I consider to be falsehoods about the Hopis held by environmentalists, activists, artists, hoppyists, literature pandits, and some

Americanists« og med »crazy Whites 'who claim that the Hopis are beyond all expectations of sacredness, harmony, and peace...'« (s. v), skriver Armin Geertz. Han fremhæver med rette, at disse anglo-amerikanere er styret af en fordomsfuld opfattelse af hoperne, at de tegner et skævt billede af hopernes kultur og religion, og at de ved deres indblanding i interne hopiforhold øger spændingerne og konflikterne på hopireservatet.

Det er uhyre kompliceret at udrede kulturers brug og misbrug af indbyrdes ligheder og forskelle, men det er præcis, hvad afhandlingen søger at gøre med traditionalistbevægelsen som udgangspunkt. For de traditionalistbegeistrede anglo-amerikanere repræsenterer traditionalistbevægelsen hopernes oprindelige traditioner og profetier. Synspunktet problematiseres i afhandlingens hovedteser, hvoraf den ene angår bevægelsens traditionalisme, den anden dens profetier. I begge teser drejer det sig for Armin Geertz om at spore kontinuitet og foranderlighed i hopernes traditioner.

Traditionalisme og tradition

»The rhetoric of traditionalism is not equivalent to the reality it portrays« (s. 23), hedder det i den ene hovedtese. Traditionalisterne præsenterer sig som traditionens vogtere, men i realiteten ændrer de traditionerne lige så meget som andre gør det. At skelne mellem tradition og traditionalisme er for så vidt ikke nyt. Sociologer som Edward Shils, Milton Singer o.a. har i andre sammenhænge understreget, at både progressive og traditionalister er innovatorer: »Both those who recommend the displacement of the once recommended traditional belief and those who recommend its observance in purified form are innovators«, skriver Shils (citeret fra Geertz s. 24 f.).

Folk med kendskab til hopier har ligeledes været fuldt opmærksomme på, at traditionalisterne ændrede på deres historier, men ingen har før Armin Geertz for alvor undersøgt materialet og dokumenteret ændringerne. Det er, som Armin Geertz siger: »Those who have lived with and studied the Hopis seriously know that the Traditionalists have changed their story over the years, but no one ever considered it worth the trouble to prove it« (s. 24). Armin Geertz har fundet det »worth the

Review-artikel

trouble« at samle og analysere dette materiale, som af andre er blevet skudt til side som uægte og useriøst – og netop heri ligger måske afhandlingens allerstørste fortjeneste. Armin Geertz tager traditionalist-ledernes profetier alvorligt og analyserer dem systematisk. Med minutiøs grundighed og præcision dokumenterer han profetiernes historie og den rent ud forbløffende omskiftelighed i tolkningerne, selv når udgangspunktet er så forholdsvis uforanderligt som billeder indridset på stentavler og helleristninger på en klippe. Helt fremragende er kapitel 7: »Interpreting Significant Objects: the Politics of Hopi Apocalypse« (s. 223-257) og kapitel 10: »The Legacy of Prophecy Rock: On the Mutability of Petroglyphs« (s. 303-329) som eksempler på variationsbredde og fleksibilitet i tolkninger af religiøse profetier.

Navoti og profetier

Traditionalistbevægelsens historiske baggrund er modstillingen i grupperingerne »the Hostiles« og »the Friendlies«, som udkrystalliserede sig på tredje mesa ved splittelsen af Oraibi, og førte til, at »the Hostiles« grundlagde Hotevilla i 1906. Traditionalistbevægelsen ligger i forlængelse af »the Hostiles«, men fik sit særlige præg efter et møde i 1948, som førte til afsendelse af et fælles dokument til præsident Truman.

Den konkrete anledning var sprængningen af atombomberne over Hiroshima og Nagasaki. I brevet redegør hopilederne for, at atomsprængningen var forudsagt i hopiernes profetier, og at sprængningerne ifølge de samme profetier indvarslede, at den nugældende verdensorden nærmede sig sin afslutning.

Brugen af profetier forbliver igennem hele bevægelsens udvikling et væsentligt indslag i traditionalisternes taler og udsagn, men profetierne ændrer karakter, alt som tiden går. Man kan følge, hvordan traditionalistlederne ændrer profetierne fra at være anti-hvide udsagn til at være universalistiske, missionerende og endelig messianske budskaber. Det bliver selvfølgelig for vurderingen af bevægelsen væsentligt, om disse profetier har en baggrund i hopiernes forestillingsverden i almindelighed, og hvor langt tilbage man kan følge dem. Det er en hovedtese i afhandlingen, at profetier er et gammelt, karakteristisk træk i hopiernes religion: »Hopi prophecy is indigenous, and it stems from the core narrative

which is called the Emergence Myth by scholars« (s. 23), skriver Armin Geertz.

Hopiprofetierne har som udgangspunkt hopenes konstituerende myte: fremkomstmyten, og de dermed forbundne klanlegender, *navoti*, om klanernes historie og vandringer i fortid, nutid og fremtid. Hopierne er kommet til denne verden efter sammenbrud og kaos i den underliggende tredje verden, og som tidligere verdener er brudt sammen i splid og almindeligt kaos, vil også denne bryde sammen, hvis hopierne ikke følger den rette levevis og i kulten skaber den plan for livet, som er nødvendig for verdensordenens opretholdelse. Fremkomstmyten er således tæt forbundet med den sociale struktur og kulten.

At hopiprofetierne har fremkomstmyten og klanlegenderne som udgangspunkt, synes hævet over enhver tvivl, og at disse repræsenterer gamle elementer i hopikulturen dokumenteres også. I den forstand er hopiprofetierne »indigenous«, men når Armin Geertz også hævder, at de er *rene* hopikonceptioner: »that it is not a matter of cultural borrowing« (s. 54 og s. 23), så må man sige – som påpeget af Per Bilde ved disputatsforsvaret –, at materialet næppe viser dette, og at sandsynligheden taler for det modsatte.

Begge afhandlingens teser drejer sig om forholdet mellem tradition og forandring, og det gør afhandlingens teoretiske overvejelser også: »Numerous theories have been produced to account for the inherent tension between tradition and change... But whereas most theories have tried to account for change, I will attempt to account for persistence...«. Og Armin Geertz fortsætter: »the maxim that 'tradition is change' erroneously assumes that change is more 'natural' than persistence. I hold that persistence and change are aspects of the same social phenomenon, namely, tradition« (s. 23 f.). At traditioner udviser både stabilitet og fleksibilitet kan ingen vist være uenig i, vanskelighederne melder sig, når synspunktet skal fastholdes i de konkrete analyser.

Tradition: kontinuitet og forandring

Armin Geertz' traditionsforståelse kommer frem i titlens modstilling mellem »The *Invention of Prophecy*« og »*Continuity and Meaning in Hopi Indian Religion*«. Ifølge Armin Geertz er fremkomstmytens grund-

Review-artikel

fortælling den faste ramme om hopiernes virkelighedsforståelse, mens profetierne er fleksible. Profetierne sikrer, at verdens omskiftelser kan anskues gennem fremkomstmyten og derved blive meningsfulde.

Ved at sætte forholdet mellem kontinuitet og forandring i centrum for opmærksomheden, bliver afhandlingen et indlæg i den teoretiske drøftelse, som med stigende intensitet har været ført i samfundsvidenskaberne siden 1960'erne om mulighederne for at samarbejde strukturanalyser med mere procesorienterede analyser. Peter Berger og Thomas Luckmanns *The Social Construction of Reality* (1966) er et tidligt forsøg, Marshall Sahlins' og Anthony Giddens værker hører til de nyeste.

Armin Geertz tilslutter sig disse forskere og dermed de nyeste og mest moderne antropologiske synspunkter, men spørgsmålet er, om han egentlig fuldt ud drager nytte af deres indsigt. Spørgsmålet melder sig f.eks. i forbindelse med Marshall Sahlins. Om ham skriver Geertz:

He asked, 'How does the reproduction of a structure become its transformation?'(8). Despite our radically different approaches, I ask the same question of the Hopi material. Sahlins would show how Hawaiian women became agents of capitalism by conceiving children of superior *mana* with British sailors and how the murder of Captain Cook secured the »Englishness« of Hawaiian kingship and the Hawaiian Gods. I will show how the Hopi Traditionalist Movement became a mechanism of Americanization and how certain traditional symbols, such as the tablet of the apocalypse, have contributed to the disintegration of Hopi culture. (s. 172)

Armin Geertz og Marshall Sahlins

I sine eksempler problematiserer Sahlins forholdet mellem kontinuitet og forandring. Det var en nyskabelse, at de hawaiianske høvdinge anlagde britiske vaner, men det britiske islæt bidrog til at opretholde den traditionelle struktur og gav dermed kontinuitet; når derimod hawaiianske kvinder gentog det traditionelle handlingsmønster og tilbød sig til britiske sømænd, førte det i praksis til så gennemgribende forandringer i de sociale relationer, at der blev tale om en transformation.

For en umiddelbar betragtning svarer Armin Geertz' eksempler til Sahlins', dog med små, ikke helt uvæsentlige forskydninger. Traditionalistbevægelsen forholdt sig ikke reproducerende til traditionen, og de an-

førte ændringer berettiger næppe til at tale om transformationer. Spørgsmålet er da, om Armin Geertz i virkeligheden gør som Sahlins? Viser han »How .. the reproduction of a structure become[s] its transformation«? Dertil kan næsten kun svares nej, endda forekommer det at være nærmest det modsatte, der vises i disputatsen. For Armin Geertz drejer det sig om kontinuitet. »In the face of the overwhelming evidence of changing audiences changing meanings at the edges of competing world-views, are there any factors of continuity in Hopi prophetic 'tradition'?« (s. 367), spørger Armin Geertz og svarer bekræftende, at i den centrale fremkomstmyte forbliver »the basic narrative structure ... unchanged«, og »the basic message remains the same« (s. 367). Der er altså ikke tale om tilbundsgående forandringer eller transformationer.

Armin Geertz og Sahlins interesserer sig begge for de punkter i dialogen mellem forskellige kulturer, hvor samme sag forstås af begge parter, men forstås ud fra forskellige synspunkter. Men hvor Sahlins interesserer sig for de strukturelle implikationer af sådanne sammenfald, holder Armin Geertz strukturen uden for analysen. Hvor Sahlins interesserer sig for aktører og begivenheder, interesserer Armin Geertz sig i højere grad for overleveringer, myter og profetier.

Geertz lader sine overvejelser over stabilitet og forandring kulminere i en analyse af fremkomstmyten og en deraf afledt model. »Polyvalensen« i profetierne anskues som en mekanisme, der muliggør, at hopierne kan komme til rette med fremmede magthavere, *uden* at de centrale meningsgivende elementer i fremkomstmyten berøres, altså uden at berøre strukturen (s. 369). I modellen skiller Armin Geertz de stabile zoner fra de variable og tager Sahlins til indtægt for sine analyser af profetierne, der befinder sig i de variable zoner (s. 373); men dermed reducerer han det analytiske potentiale i Sahlins' tilgang, som lægger vægt på »the inseparability of continuity and difference« (Sahlins 1981, s. 68).

Sahlins indbyder til at problematisere de umiddelbare indtryk af kontinuitet og forandring. Armin Geertz vil argumentere for kontinuitet og adskiller sig derved fra Sahlins. Alligevel – eller rettere netop derfor – kunne Sahlins med fordel have været udnyttet til at stille spørgsmål også til de forhold, der kan forekomme upåvirkede af ændringer. Er f.eks.

Review-artikel

hopiernes profetier så rene hopiforestillinger, som afhandlingen postulerer?

Profetier og mormoner

Hopiernes navoti-begreb falder på nogle – men ikke på alle – punkter sammen med anglo-amerikanske opfattelser af profetier. Armin Geertz påpeger meget præcist forskellene, men går ikke ind på, hvad der er sket med hopiernes navotibegreb i samspillet med det kristent farvede profetibegreb. Specielt kunne man have ventet en nærmere overvejelse over mormonernes indflydelse.

Faktisk er det bemærkelsesværdigt, at det er fra mormonerne vi kender de allerførste optegnede hopiprofetier. Profetierne er gengivet i det glimrende katalog over hopiprofetier, som udgør afhandlingens appendix B, under punkterne 1.0.0.-1.0.2. og 2.0.0.-2.0.1. De er fra 1858, men udgives i 1881 i en biografi over den mormonleder, som gennem tolk talte med ledere fra Oraibi. De omhandler, at de hvide var ventet vestfra, og at hoperne ikke måtte flytte over Coloradofloden, førend tre profeter, som havde ført dem til hopiland, kom igen.

Udsagnet om de tre profeter er uklart. Sandsynligvis er der tale om ledende skikkelser i klanlegenderne, navoti, og man kan ikke frigøre sig fra den tanke, at gengivelsen af dem som profeter skyldes det særlige mormonske begrebsapparat. Profetier og profeter står centralt i den mormonske forståelse af verden i almindelighed og indianerne i særdeleshed, og spørgsmålet er, i hvor høj grad det mormonske synspunkt har præget opfattelsen af navoti som profetier.

Problemet skærpes ved, at der i profetierne indgår stentavler. Tavler må nødvendigvis indtage en anden plads for en mormonsk iagttagelse end for mennesker, der ikke har samme teologiske forståelse af sådanne genstande. Igen er mormoner indblandet i det første vidnesbyrd om en »hellig sten« fra 1871, og selv om ingen detaljer om stenens betydning når frem fra dette møde, må man igen spørge, om ikke den profetiske sammenhæng, som stenen senere kom til at indgå i, har været påvirket af mormonernes forståelse (s. 227-233).

Disputatsens grundige kildearbejde gør det muligt at overveje mormonernes indflydelse på reservatet, og disputatsens teoretiske positioner

gør sådanne overvejelser nærliggende. Det er derfor lidt mærkeligt, at Armin Geertz lader sagen ligge. En afvisning ville under alle omstændigheder have styrket tesen om profetiernes forankring i hopireligionen.

A plurality of methods

Afhandlingen anbefaler »a plurality of methods« (s. 28); Marshall Sahlins er kun en enkelt af de mange, hvis teorier og metoder indgår i disputatsens imponerende teoretiske apparat. Bestræbelsen er, at alle – nyere – teorier, der har at gøre med de forhold, der behandles i disputatsen, skal inddrages. I denne bestræbelse er disputatsen lykkedes forbløffende godt. Kapitel for kapitel giver Armin Geertz et glimrende overblik over nyere antropologisk teoridannelse. De enkelte teorier præsenteres i præcise, klare og velafvejede resuméer, og flere af kapitlerne kan direkte anvendes som introduktioner til teorierne på det felt, der behandles.

Anskues disputatsen som en helhed virker de mange teorier på den ene side stimulerende og inspirerende på læseren; materialet samler sig snart i ét, snart i et andet billede. På den anden side er det distraherende, når afhandlingen tilslutter sig et synspunkt, men undlader at forfølge det. F.eks. citerer Armin Geertz fra Berger og Luckmann, at »... it is essential to keep pushing questions about historically available conceptualizations of reality from the abstract 'What?' to the sociologically concrete 'Says who?'«, og Armin Geertz kommenterer: »It is precisely this social aspect of Hopi prophecy which is relevant to my thesis. In studying Hopi sacred history, I ask with Graeme MacQueen *whose* sacred history are we talking about?« (s. 26). Er man – som vi – enige i Berger og Luckmanns synspunkt, er det skuffende at opdage, at de følgende 350 sider kun i begrænset omfang handler om »the social aspect of Hopi prophecy«. Så samtidig med at de mange teoretiske synspunkter er tankevækkende og igangsættende, slører mangfoldigheden konturerne i argumentationen.

Disputatsens synspunkt er, at man skal afsøge teoriernes brogede blomsterbed og tage, hvad man kan bruge, ja gerne mere. Baggrunden er, at en menneskelig virkelighed er mere kompleks, end en enkelt teori kan indfange. Der anbefales »a problem-oriented procedure whereby the

Review-artikel

data is confronted with theories, models, and analytical techniques which seem to be the most productive to a solution« (s. 29). Anbefalingen lyder umiddelbart tiltalende, men faren er, at man vælger teori efter, hvad der passer til materialet, og dermed ikke bliver meget klogere. Dette er selvfølgelig ikke meningen; meningen er, at man skal se sine data »from a variety of frames of reference which in effect produces new data and new questions and, consequently, new knowledge. Thus changing lenses coax significance and meaning out of the woodwork« (s. 30), som Armin Geertz siger, med en lidt tvivlsom metaforik.

At en bred teoretisk mobilisering kan være frugtbar, skal ikke benægtes, dog skal man ikke derfor glemme kvaliteterne i en mere asketisk fremgangsmåde. Ofte er det netop de vanskeligheder, som en stædig fastholden af et bestemt teoretisk synspunkt medfører, der giver afsæt for ny indsigt – hvis man da ikke falder for fristelsen til at knibe udenom. Disputatsens hurtige skift fra den ene teori til den anden gør det svært at gennemskue, om der knibes udenom. Problemet er ikke fremmed for Armin Geertz. Det er, som han skriver, »difficult to 'stick to the point' when there are so many points to stick to!« (s. 30).

Afslutning

The Invention of Prophecy er en generøs bog, den vil meget, og den giver meget. Den fremlægger endnu ikke offentliggjort materiale om hopierne, den dokumenterer med beundringsværdig omhu og præcision traditionalistbevægelsens profetier, og den giver et imponerende overblik over en stor del af den nyere antropologiske teoridannelse. Afhandlingen rummer et væld af iagttagelser, kommentarer og refleksioner, og den er givende og tankevækkende ved sin mangfoldighed. Det egentligt nye ligger i valget af emne. En »outsider«-bevægelse som traditionalisterne er ikke indbydende for de fleste etnografer og religionshistorikere, netop fordi de så tydeligt ikke er »traditionelle«. Vi har i det foregående taget et par enkelte punkter op til diskussion; der er mange flere at tage fat på, og netop deri ligger vel den største ros, man kan give til afhandlingen: Den kalder ikke til enighed, men til debat. For at citere Armin Geertz' amerikanske navnebroder Clifford Geertz så er afhandlingen et bidrag til »... a science whose progress is marked less by a perfection of

consensus than by a refinement of debate. What gets better is the precision with which we vex each other« (Geertz 1973, s. 29).

Litteratur

Geertz, Armin W., *The Invention of Prophecy: Continuity and Meaning in Hopi Indian Religion*, Knebel: Brunbakke Publications, 1992.

Geertz, Clifford, *The Interpretation of Cultures. Selected Essays*, New York: Basic Books, Inc., Publishers, 1973.

Sahlins, Marshall, *Historical Metaphors and Mythical Realities. Structure in the Early History of the Sandwich Islands Kingdom*, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1981.

Tove Tybjerg
Lektor, mag.art.
Institut for Religionshistorie
Københavns Universitet

Morten Warmind
Mag.art.
Institut for Religionshistorie
Københavns Universitet